

אחור באחור

א'תן אברמוביץ'

לפעמים מה שלא קורה פנים אל פנים מזדמן פתאום מאחורי הגב. ארבע שנים למדתי מהרב שג"ר, יושב קצת מאחוריו, רואה את גבו. לא אכחיש שהיו גם הבלחות של פנים, מבטים שפגשו פתאום עיניים, שיחה אישית או שתיים, אפילו חופה ודרשת חתונה. אבל הרוב היה גב.

שבע שנים מתלוות אלי תורותיו של ר' צדוק, ובשנים האחרונות אני גם מרבה להקיף אותן במילים משלי. וגם כאן כמעט אין פנים. קשה, קשה (לי) למצוא בר' צדוק קריאה קיומית, תיאור של חוויה במילים שימחישו אותה בפני, שייראו לפחות כתיאור של משהו שהוא חווה רגע לפני, או תוך כדי כתיבה. אבל הדיבור הוא מופשט, ומופלא, וקיצוני, ורדיקלי, ומרחיק לכת ככל שאפשר, אבל דווקא בשל כך חסר את ההבלחות האנושיות שר' נחמן ידע להכניס בתורותיו, את הקריאות הספונטניות, ההומור והאירוניה, הגבול הלא קיים בין תורה לסיפור לחלום. בר' צדוק מצאתי העמקה, ויסודיות, ומחשבה חסרת גבולות, ודרשנות מופלאה, אבל גם הרבה מאוד שאלות כמו 'אבל מה אני עושה עם זה, מה זה אומר לי, האם אני מצפה/מאמין שאפשרי לי לחוות את הדברים שהוא מתאר?' (ופעם שאלתי את הרב שג"ר על כך, והוא אמר שהוא אינו שואל את השאלות האלה, פשוט נהנה ללמוד את התורות למרות שהן לא נוגעות כלל לחייו. והאמנתי לו). ולא היו שם פנים, אבל מצאתי שם את עצמי לרוב, והרגשתי בבית. ולפעמים, פתאום, כמו עכשיו, היה נדמה לי שאני פוגש שם את הרב שג"ר. לא פנים אל פנים, אבל יכולתי לראות אותו מאחור, דמותו כפי שקלטתי אותה מבצבצת בין התורות, וחשבתי – אולי גם הוא מצא פה בית, ואולי זה אומר שאנחנו שכנים.

ומה נעשה עם יום השנה. הרי עכשיו כבר אין לו פנים כלל, אז אפשר או לשבור את הלב על ההחמצה למרות שברור שאי אפשר היה אחרת, או לאפשר למפגש של אחור באחור את מקומו, לתת בו את האמון שהוא דורש. אז אולי אנסה להתחקות אחרי השכנות הזו, אחרי מה שנדמה לי שפגשתי ברב שג"ר דרך מה שמצאתי בר' צדוק. ואולי בשבילי יהיה בזה יותר מלהשתטח על הקבר (תנועה משונה. לחשוב שהוא באמת נמצא שם למטה, קרוב כל כך), יותר מלחזור שוב על התורות המוכרות והשיעורים המוקלטים, וודאי יותר מלהביט בפניו באלבום החתונה. אבל הפעם לא ניתוח מובנה ולא ציטוטי מקורות, גם לא הערות שוליים. רק רשמים מהירים

שהצטברו עם השנים, רישום מהיר של דמות מאחור, רגע לפני שהיא חומקת מעבר לפינה.

את מה שחסר בר' צדוק אפשר לבנות סביב מילים כמו קיומי, ממשי, ויתר חברותיהן המצטופפות בבית מדרשנו. לא רק בגלל השפה, ברור שיש כאן הכרעה משמעותית. שוב ושוב הוא מתרחק מהמפגש הישיר עם הקדושה, עם חוויית ההתגלות, עם התורה שבכתב, הנבואה, הפשט, האמת; ובמקומם ממלאים את השורות ההסתר, הגלות, פורים, ההתהפכות, השקר והאמונה. לעולם האור יהיה רק זיכרון עבר, משהו שהיה ואיננו, ואפילו לא ממש באשמתנו – שהרי הכל מתחיל ממנו. אבל האמת היא שלא רק שאנחנו לא אשמים, אנחנו גם לא מצטערים כל כך. כי תמיד נראה שההתגלות והתיקון נדחים אל עבר האוטופיה הרחוקה, זו שתיפול עלינו יום אחד פתאום, לא מכאן ולא מעכשיו ולא מאתנו. אבל כאן יש רק אור מתוך החושך, תמיד רק אתחלתא דגאולה ועקבי משיח, אף פעם לא הדבר האמיתי. אבל לא האור שמציץ מן החרכים, לא הקמעא קמעא של הרב קוק. כאן המצב הוא סטטי, הגלות נמשכת, והאור מונח מאחוריה, קיים לגמרי ונסתר לגמרי. אין תהליך שמוביל קדימה כי הכל נמצא והכל לא נמצא, ואז לפעמים נדמה שאין צורך בגאולה, שאין עניין לעשות תשובה, כי הכל נמצא כאן כבר עכשיו מאחורי מסך שעבוד המלכויות והשאור שבעיסה. וגם כשיש דיבור על הלעתיד לבוא, הוא תמיד שם, חסר פנים מתוך ריחוק, בניגוד להווה שפניו ממש כאן, רק שאי אפשר לראותם. לכן כל התורה הזו היא מגילת אסתר אחת גדולה, בלי שם ה', בלי השפחה שרואה על הים ובלי יחזקאל בן בוזי, רק אכתי עבדי אחשוורוש אנן, ולא אומרים שירה. אבל כאן מונח התענוג העצום של הדרש, הסוד שעובר מפה לאוזן שבעצם המלך בסיפור הוא מלכו של עולם, שאין עוד מלבדו, והוא המסטורין שלנו שגם בגלותנו לא עזבנו מלכנו, השכינה הענייה שאנחנו מסתירים בעומק-עומק-הלב כך שגם אנחנו לא נראה אותה.

ובאמת נראה שר' צדוק בורח מהקיומיות, לא נותן אמון במפגש הישיר, מסרב לנבואה גם כשהיא דופקת על דלתו. אותו לא תתפסו פתאום מתפלל עם העשבים, מברך את המציאות בלי להיות שיכור או רואה בה את כיסא ה' בעולם. כאן תמיד פורים, ופסח נשאר תקווה רחוקה, קל וחומר יום העצמאות. אם כבר יש כאן דמיון לר' נחמן הוא יביא אותנו למקומות של חיפוש הפרדוקס, של "כך מנהיג הקב"ה את עולמו!" (משפט עליו כתב הרב שג"ר שהוא מה שתפס אותו בר' נחמן), של הייסורים כמצב מועדף. אבל ר' צדוק לא מחפש את הפרדוקס במאורעות ההיסטוריים, ההשגחה כבר מזמן נטשה את רובד הפשט של המציאות. כאן בולטת המשיכה הגלויה אל העבירה (שתמיד בסוף תהיה לשמה, אבל תמיד הרבה יותר עבירה), אל היצר הרע של התאוה עם כל הזוהמה והריחוק שבו, אל הנשים הנוכריות של שמשון ושלמה, אל דוד שכן חטא (רק למראית עין!), אל יעקב שלא מתבייש לומר 'הבה לי אשתי ואבוא עליה'.

כל אלה נראים כצורך להתרחק מה' ככל שאפשר, לא לחפש אותו במקומות האדוקים והמוכרים בהם הוא מחכה לך, להסתיר את פניו כמה שאפשר. ואחר כך להתגעגע אליהם, ולא להיות מסוגל להתקיים בעולם שכולו שקר וזוהמה, כי הנחש הכניס את הזוהמה פנימה, ועטיו מכרסם מבפנים בכל רגע עד שהוא מביא את יום המיתה. ורק מהמקום הזה לשוב ולנסות למצוא אותו, בלי פנים, נסתר מאחורי המסך. לדרוש אותו בכל הדרכים שהתורה נדרשת בהן וגם באלה שלא, ולהפוך את המילים על ראשן כדי שהוא לא יהיה בהם כמי שכתב ואמר אותן, רק כסוד שאני מפיך מהם. להיות הכי נפרד שאפשר, הכי תודעה נבדלת, הכי פגם הברית, ואז לקפוץ את קפיצת האמונה הדרמטית ביותר ולהאמין שגם כאן הוא נמצא, ואין אני נפרד כלל.

וכאן קורה המפגש, במקום הלא-קיומי, הלא-ממשי בשום צורה, הכי לא נוגע במובן הנפשי המרגישי השגור. ואין כאן פנים, ולא הכרה או ראייה, רק תורה שבע"פ, רק דרושים שלי מנקודת מבטי, רק דיבורים באוויר בלי שום אחיזה במציאות חושית/רגשית כלשהי. אבל האמונה שר' צדוק דורש טוענת שהמקום הבודד הזה הוא המפגש הכי קרוב שיש, מפגש של אחר באחר. וכידוע זהו השלב הילדותי, הקדם-אדיפלי, חזרה למקום שלפני התורות של הרמח"ל על הבושה שבקבלת החסד והצורך בנפרדות. זהו המקום שאין בו אתה, רק אחר מוחלט, של אני ואפסי עוד, כי אם אני כאן הכל כאן. ולכן 'בניע מחשבתי קל' האני שלי הוא הוא, בלי שיהפוך לאין ובלי שאעלה על דעתי לבטל אותו, כי אין צורך, כך זה היה תמיד. הילדותיות שלפני הצמצום פוגשת את האינסוף שלפניו, אבל רק אחרי שעברנו את הצמצום הכי הכי כפשוטו, עד שרק הוא היה החוויה הקיומית שלנו. ולכן אחריו לא יהיה זיווג ומפגש של שניים, לא אני ואתה, לא נשיקה אלא השקה, שמה בעצם מבחין בינה לבין פגם הברית.

אבל למה אין אחר, למה לכפור ביכולת להיפגש ולמה כשמופיע האחר הוא מיד הופך לגוי, עמלק, שגם חסדו חטאת ולעולם לא יהיה לו תיקון ונחלה? נראה ששוב הכל חוזר לעטיו של נחש, לפגם הברית, לכוונה להנאת עצמו, לאגו האחד שאין בלתו. כי היחיד כאן לעולם לעולם לא יחרוג מעצמו באמת, ולכן כל מפגש עם אחר יהיה תמיד חלקי, חיצוני, סתמי, תמיד יהיה בו צד של השחתה ובטלה. והדבר האמיתי יהיה תמיד בפנים, תמיד שלי בלבד, עמוק כל כך עד שגם אני לעולם לא אגע בו, רק אדע שהוא שלי והוא אני וזהו. ולזכור שר' צדוק גירש את אשתו בגלל חשדנות יתר, ולא היו לו ילדים, וחי עשרות שנים עם עצמו בחדר, כותב וכותב וכותב על פיסות נייר אקראיות.

אז אם אין אחר שאפשר וכדאי להתקרב אליו, אז אין הדבר תלוי אלא בי, והמפגש עם זה שמחפשים כל הזמן יכול רק להתעורר מבפנים, דרך הגב, במקום בו איני רואה אותו ואין לי ולו קיום נפרד עם שפה משותפת. וכאן אני פוגש את הרב שג"ר – כשאני מזהה את הדמות הזו של ר' צדוק לאו דווקא במפגש הישיר בתורות שלו, אלא דווקא

בגבו המונח לפני, בהתנהלות היומיומית שלו, בהסתר הפנים הגלותי התמידי שהוא שידר. אז יאמרו שיש את האפילוג של "פור הוא הגורל", ויש הארת פנים, וזה רק הרב שג"ר של פעם, לפני השלב הבא, וחבל להישאר שם. אבל כל זה מתחיל רק אם הולכים באחת משתי דרכים: או ש(חושבים ש)מגיעים למפגש אמיתי של ראיית הפנים, ומקבלים בו את כל מה שרוצים, את כל מה שחיפשנו, ואין עטיו של נחש רק ברית טהורה ושמורה, וכאן מקום מנוחתנו; או שמתעקשים על כך גם כשזה לא הולך, כי אין אמונה ולכן חייבים לאחוז באמת של הממשות, כי לא מסוגלים או לא רוצים לעשות את הקפיצה שר' צדוק כל כך רצה לעשות. כי לא מאמינים ביכולת להיפגש דרך הגב, מאחור, בלי פנים. ביכולת להיות לאחד ממש, ולהיות מסוגלים לא להתפשר על פחות מכך. לא להאיר פנים אלא להיכנס לפני ולפנים, ולהישאר שם, כי אדם בתוך עצמו הוא גר, וכידוע אין באמת סיבה לצאת מהבית לטיול ביום העצמאות. אבל הוויכוח קצת מאבד ממשמעותו, כי עכשיו הוא ממילא כבר מת, ופניו טמונות עמוק עמוק באחד ההרים, והוא מפנה לכולנו את הגב הקר של מצבתו, עם הכיתוב הסתמי. אז אולי עכשיו אפשר להשתחרר למפגש היחיד שנותר, דרך ההסתר, אולי אפילו בלי להזכיר את שמו (בטח לא את כתביו. ואולי דווקא השפע המטורף הזה של דיבור פנימי מעצמו אל עצמו יהיה שער לחיבור מחודש, כל עוד לא יערכו ויעצבו אותו עד שייראה כפנים).

ולסיום, מעשה לסתור: פעם ישי התווכח אתו ויכוח אופייני, והתעקש שאין סתירה בין יצירות אגואיסטיות למפגש עם האחר. והרב שג"ר התנגד בתוקף, ולא נכנע, ואפילו לא חשב שאפשר להגיד אחרת. וכבר אז חשבתי שיש מדבר בשם ר' צדוק, והרב שג"ר מגן על הקריאה שלו בר' נחמן (כי זה היה אחד מאותם בקרים). והייתי עם ישי, אבל לא אמרתי כלום, אז עוד היה לי קושי רב לדבר אליו פנים אל פנים. אז זה מעשה לסתור מפורש; אבל הלא על זה בדיוק אנחנו מדברים.